

Punjabi and Saraiki Purbi poetry of Pir Syed Naseer-ud-din Golarvi

***Muhammad Shah Khagga**

Abstract:

Pir Syed Naseer-ud-Din Golarvi (R.A) was a master poet of Arabic, Persian, Urdu, Purbi and Saraiki, as well as a spiritual saint. We find shades of teacher of poetry in his Punjabi, Purbi and Saraiki poetry. The topic of his Punjabi poetry is Naat and mysticism, while in his mysticism there is a tinge of Sultan Bahu (R.A), Khawaja Ghulam Farid of Kot Mithan and, especially of his grandfather Pir Syed Mehr Ali Shah Gilani Golarvi (R.A). The Sufi saints of Golara Sharif are men of art, literature and spirituality. Most of them were high-ranked scholars, intellectuals, poets and writers. Pir Mehr Ali Shah's poetry is very popular among the Sufi and poetic circles of the area.

Key Words: Pir Syed Naseer-ud-Din Golarvi (R.A), Purbi, Saraiki, Mysticism

واژگان کلیدی: معارف الهی، تلمیحات قرآنی، پیرطریقت، منقبت، عرش
ناز، شعر پنجابی، جلوه محبوب حقیقی، تحیر سر مستی، طریق اہل عرفان، دنیا و
مافیہا، صوت و عناصر موسیقی۔

اشعار پنجابی، سرائیکی و پوربی نصیر گولروی ویر رسی شعری وی

*محمد شاه کهگه

چکیده:

شعر نصیر گولروی، شعری دل نواز و خوش آهنگ است. بیت های او دارای مضامین اخلاقی و عرفانی است، او بر زبان عربی، فارسی، اردو و پنجابی تسلط زیادی داشت، برای این که با زبان آوری کامل و آوردن مثال های مناسب، بیت های خود را به مضامین دل انگیز آراسته است.

پیر نصیرالدین نصیر گولروی یکی از شاعران بزرگ در عصر خویش و از بزرگ ترین شاعران پنجابی گوی بود. او هم غزل سرای است و هم شاعر زهد و اخلاق و تصوف زیرا او از اولاد شیخ عبدالقادر گیلانی بود، علم و معارف از وراثت وی است. به همین سبب کاربرد اصطلاحات علوم دینی و غلبه روحیه مذهبی، اشارات و تلمیحات قرآنی و دینی در شعرش فراوان است. بل که هیچ شاعری نیست که از الفاظ و مفاهیم قرآن کریم و قصص آن و احادیث نبوی در شعر خود به اندازه وی به فور استفاده نکرده باشد. شعر او وقف بر بیان توحید و تحقیق و معارف الهی و پند و اندرز است. این شیوه وی مطابقت با زاهد و عابد و پیر طریقت بودن وی دارد. وی در بیان این مفاهیم آهنگی صادقانه دارد و در بیان انتقاد ها لحنی تند و بی پروا و صریح دارد چون هد فاش بیان و تعلیم معارف الهی و بر انگیزتن انسان ها به سیر و سلوک طریقت است.

واژگان کلیدی: معارف الهی، تلمیحات قرآنی، پیر طریقت، منقبت، شعر پنجابی،

نصیر گولروی در شعر خود معنی و مقصود تام دارد و در هیچ جای کلام خویش معنی را فدای لفظ نکرده و در بسیاری موارد با عباراتی موجز منظور خویش را بیان کرده است. شعر پیر نصیر گولروی از نظر کهنگی های زبانی و تغییر تلفظ کلمات به شعر شاعران دوران قدیم مانند امیر خسرو، سلطان باهو، میاں محمد بخش و پیر مهر علی شاه گولروی است اما از لحاظ فکری و گستردگی واژگان و ترکیبیات و تعبیرات با شعر آن دوره بسیار متفاوت است. اغلب موضوع شعر پنجابی حمد، نعت، منقبت و غزلیه چو برگه است. اما تنهاییک منظومه در زبان سرائیکی و پوربی در "عرش ناز" موجود است. نصیر، پدرش و پدر بزرگش هم به گولره

دنیا آمدند و گولرہ نواحِ راول پندی و در استان پنجاب موجود است۔ پنجابی زبانی است و زبان ایالت پنجاب است۔ شاعران پنجابی، شاعران آفاقی بودند یعنی شعر ایشان در جهان معروف و ہر دل عزیز است۔

پیر مہر علی شاہ گولروی معاصر با علامہ محمد اقبال لاہوری بود۔ او ہم شاعر پنجابی بود۔ اگرچہ شعر وی اندک است اما معیار شعرش بہ اوج آسمان رسیدہ است۔ موضوع شعر وی فقط مدح پیغامبر (ص) و منقبت است۔ ابیاتی کہ دربارہی پیغامبر اکرم (ص) نوشتہ شدہ است۔ خیلی جالب، پُر معنی و محبت آمیز اند۔ یعنی او از نظر زمانی و ہم از نظر شعر فارسی و پنجابی و بہ ویژہ شعر عرفانی، برقّہ ای رفیع ایستادہ است۔ علاوہ بر این، نصیر گولروی باشعر سایر شاعران بزرگ گزشتہ خود نیز آشناست و از بعضی از آنان در آثار خود نام بردہ یا مصراع هایی از آنان نقل کردہ است و در بعضی جاہا، او از شعر شاعران بزرگ ممتاز می شود۔ "خیال" نوعی از شعر موسیقایی محلی است کہ بیشتر شاعران آن را مورد طبع آزمایی قرار دادہ اند۔

"خیال" پیر نصیر الدین گولروی ہم خواندنی است کہ بہ زبان ہندی است۔ چند ابیات بہ زیر قرار است:

ہم کا دکھائی دیت ہے ایسی روپ کی اگیا ساجن ماں
 جھونس رہا ہے تن من ہمرا نیر بھر آئے انکھین ماں
 دور بھئے ہیں جب سے ساجن آگ لگی ہے تن من ماں
 پورب پچھم اُتر دگھن ڈھونڈ پھری بن بن ماں
 درشن کی پیاسی ہے نجر یا ترسین انکھیاں دیکھن کا
 ہم سے روٹھے منہ کو چھپائے بیٹھے ہو کیوں چلمن ماں
 ایک تھاری آس پہ ساجن سگرے بندھن توڑے ہیں
 اپنا کر کے راکھیو موہے آن پڑی ہوں چرنن ماں

ڈال گلے میں پیت کی مالا خود ہے نصیر اب متوالا

چتون میں جادو کا جتن ہے رس کے بھرے تورے نینن ماں

(عرش ناز، ص 78)

شعر نصیر گولروی، روان و سادہ است۔ بسیاری از مضامین او، تکرار مضامین قدما

است، اما مضامین تازه نیز دارد۔ این "خیال" به پیروی امیر خسرو دهلوی نوشته است۔

دورۂ پیر نصیر الدین گولروی تاحدودی دورۂ انحطاط شعر فارسی در شبہ قارہ بود یعنی

زبان عربی و فارسی در این دورہ ہم رواج کمتری دارد۔ برای درک مطالب خیال وی، باید

سطح دانش خوانندہ ارفع باشد، وی برای رساندن پیغام خود، زبان پنجابی را انتخاب کردہ

است۔ زیرا بیشتر مردمان در ایالت پنجاب زبان پنجابی را بہتر می فہمند۔ بہ همین سبب پیر

نصیر گولروی خیال خود را بہ زبان پنجابی و سرائیکی می سرود۔ او نعت رسول اکرم (ص) را

کہ پیر مہر علی شاہ گولروی نوشتہ بود، و در خیلی معروف شدہ بود، تضمین کردہ است۔

تضمین نصیر ہم معروف شدہ است۔ ابیاتی چند از آن بہ زیر قرار اند:

اوهدی دل ٹوں تانگہ بتیری اے جھدی ازلوں شان اُچیری اے

ربّا وصل دے وچ کیه دیری اے اج سک متراں دی ودھیری اے

کیوں دلڑی اداس گھنیری اے لوں لوں وچ شوق چنگیری اے

اج نیناں لائیاں کیوں جھڑیاں

انہوں ہستی دا عنوان آ کھاں رب سچے دی برہان آ کھاں

یاں اکھیاں دا قران آ کھاں اس صورت نونمیں جان آ کھاں

جانان کہ جانِ جہان آ کھاں سچ آ کھاں تے رب دی شان آ کھاں

جس شان تھیں شانان سب بنیاں

(دین ہمہ اوست، ص 706)

جامہ رحمت والا راس تساں کیتا دل نہ کسے دا اداس تساں

ساری اُمّت دا احساس تساں یعطیک ربک داس تساں

فترضی تھیں پوری آس اسان لچ پال کریسی پاس اسان

وا شفیع تشفع صحیح پڑھیاں

کیہ جن و بشر، کیہ شاہ و گدا ڈٹھی جس وی نصیر اوہ شان خدا

اُدے ہوش تے مونہوں بول اُٹھیا سبحان اللہ ما اجملک

ما احسنک ما اجملک کتھے مہر علی کتھے تری ثنا

گستاخ اکھیں کتھے جا اڑیاں

(ہمو، ص 9، 10)

اینہا بہترین ابیات در ستایش پیامبر اکرم (ص) بہ زبان پنجابی اند۔ ناقدان ادب، دربارہ این نعت با اتفاق می گویند کہ سبب شهرت این نعت پیغمبر (ص)، این است کہ این بہ بارگاہ رسالت (ص) مقبول است۔ اگرچہ در این نعت واژہ های عربی و فارسی بہ کار بردہ اند اما باز ہم، در مردم خواص و عام مقبول است۔ در اصل شهرت وی مدح رسول (ص) است۔

نصیر گولروی بہ صراحت می گوید کہ کامیابی و کامرانی ما فقط در اسوہ حسنہ است و در توصیف کردن پیغامبر اکرم (ص) است۔ زیرا کہ در قرآن کریم، خود خدای متعال ستایش کردہ است۔ پیر نصیر پس از جد بزرگ خود، بزرگ ترین شاعر و عارف مسلک بود۔

در زبان پنجابی داستان بہ قالب مثنوی نوشتہ شدہ است و موضوع اش ہم عشق حقیقی و ہم عشق مجازی است۔ شاعران پنجابی کہ در میدان ادب معروف شدہ اند، ایشان عربی و فارسی نیز می دانستند۔ شاعری کہ بہرہ ای از عربی و فارسی ندارد۔ تخیل وی ناقص و یک بعدی است۔ پیر نصیر الدین یکی از شاعران قوی دست پنجابی و از استادان عربی و فارسی بود۔ او در زبان عربی و علوم زمان خویش مہارت داشتہ بود۔ و چون ذہنش بدین علوم مشغول بودہ، مفاہیم و اصطلاحات آن ہا را فراوان بہ کار بردہ و در صور خیال شعری خویش نیز از آن ہا بہرہ گرفتہ است۔ پیر نصیر گولروی عرفان را در قالب غزل وارد کردہ است و در زبان پنجابی غزل "چو برگ" ہم نوشتہ است۔ مضامین وی مثل غزل فارسی دورہ ایلخانی و

سلجوقی اند۔ مثلاً: بی وفای دوست، بی پروای دوست، سنگ دلی، عشوہ، غمزہ و شوخی، ہجر و فراق، عاشقانہ و رندانہ، حقیقی با مجازی و زلف و رخسار وغیرہ۔
نمونہ های غزلیہ چو برگی بہ زیر قرار اند:

سورج عمر تے آس دا ڈب چلیا کر دا اجے وی نہیں سوہنا یار گلاں
لوک بولیاں مار دے ہر ویلے، کٹن چھاتی نوں وانگ تلوار گلاں
لیکھاں والیاں نال کیہ ریس ساڈی، کرئے اوہناں دے نال دلدار گلاں
آجا ساہواں دا نہیں وساہ کوئی بوہے مار بھیے، کرئیے چار گلاں

(عرش ناز، ص 89)

در این ابیات، چنان کہ می بینیم، ہنر خیال آفرینی و درد انگیزی نصیر بہ اوج خود رسیدہ است۔ اینہا نمونہ خوب شعر پنجابی وی است و بہ یاد سپردنی و دوست داشتنی۔

واہ واہ ہجر فراق دی اگ ڈاڈھی دھکھن دلاں دے نال سریر وکھرے
ڈاروں وچھڑے پنچھی جیوں ہون زخمی، بھکھے تسے تے اتوں اسیر وکھرے
شام پیندیاں ای ڈب ڈب آس جاوے لگن روح تے سوچ نوں تیر وکھرے
ہوندا رھوئے جہاں وچ ہور سب کج شالا ہون نہ ویراں تو ویر وکھرے

(ہمو، ص 88)

جایی دیگر نیز شیوہ شعر سرایی وی و ابراز احساسات و عواطف وی در خور ستایش است:

تیرے داغ فراق نوں دل چمسی لکھاں داغ قلب داغدار تے سہی
جاواں تیریاں اداواں دے میں صدقے وگڑی زلف نوں ذرا سنوار تے سہی
تینوں رب نے جے باد بہار کیتا ایہو کرم اس مشیت غبار تے سہی
تیری تاہنگ اڈیک نے مار سٹیا کدے آویں ہا بہاویں مزار سہی

جای دیگر:

دونواں اکھاں نے رو رو کے رہ پائے اوہدی خبر ہوا وی نہیں آئی
ایسا دل دا شہر خموش ہو یا کوئی کوک صدا وی نہیں آئی
رب نے ساہواں دی تھور وی نہیں کھچی مینوں لین قضاوی نہیں آئی
اتوں قسمت نے ہور ہنیر کیتا مڑ کے باد صبا وی نہیں آئی

(ہمو، ص 91)

پیر نصیر گولروی محتوی شعر فارسی را بہ قالب شعر پنجابی بہ خوبی بہ کار می برد۔ بہ این سبب تخیل وی در ادبیات پنجابی بہ تکامل رسیدہ است۔ مضامین وی در شعر پنجابی عاشقانہ ہم است۔ زبان نصیر بسیار شیوا و لطیف است۔
نمونہ ابیات پنجابی را ملاحظہ بکنید:

پہلے وانگ پتنگ دے تھور دے کے فیر کٹ کے پتنگ دی کار لٹیا
دے کے مفت دلاسڑے یاریاں دے اکو وار تے کیہ لکھاں وار لٹیا
ایسا کرن دی نہیں سی امید جس تے اسے آپ بن کے پھرہ دار لٹیا
کریئے شکوہ نصیر خزاں دا کیہ ساڈے باغ نوں آپ بہار لٹیا

(ہمو، ص 90)

درک اسرار الہی و دیدار جلوہ محبوب حقیقی، نصیب ہشیاران نیست۔ برای آن حالت، تحیر و سر مستی ہم لازم است۔ یعنی عشق حقیقی وارداتی مختلف دارد کہ طریق اہل عرفان است وقتی کہ جذبہ عشق حقیقی غالب می شود۔ فرق بین دوست و دشمن از بین می رود و آہستہ آہستہ اہمیت دنیا و ما فیہا ہیچ می شود و لذت های عیش و عشرت عارف کامل تمام می شود و در دل عاشق حسن دوست جا می گیرد و بر عاشق چنین کیفیتی جاری می شود و می گوید:

الف اج میرے دل دے شہر وچوں نواں راہی عجیب اک آ لنگھیا
نہیں سی جان پچھان پرکیہ دساں کیہ دس کے ناز و ادا لنگھیا

اوہدے طرز خرام دی شان نہ پچھ پیر دب کے وانگ صبا لنگھیا
پتہ لگ نہیں سکيا نصیر اج تک بندہ لنگھیا کہ آپ خدا لنگھیا

(ہمو، ص 92)

افزون بر آن، در شعر او واژه های موسیقی و گاهی بی معنی، و اسم های صوت و امثال آن به کار رفته است مانند "سا رے گا ما پا دھا نی سا" و تک دھن تا تھیا و غیرہ در شعر نصیر، عناصر و تکرار لفظی، قوافی و ردیف زینت شعر است۔

عین عشق دی جنھاں نوں چاٹ پے گئی بہنگڑا پا کے سر بازار نچدے
گا کے راگ ملہار بہار سندا جھمر پاوندے تے پیر مار نچدے
تک دھن تا تھیا تک دھن تا تھیا پیلاں پایا دم دیدار نچدے
جیہڑے جھوٹیاں شانان دے نہیں بھکھے چھڈ کے خودی اگے در یار نچدے

(ہمو، ص 93)

اساس مضمون در این شعر این است کہ وقتی عاشق صورتِ معشوق شد، او دیوانہ و سودایی شد و در فصل بہار باراگ ملہار می رقصد، خیال نصیر بر این طرز، بیشتر در پیروی از امیر خسرو دہلوی است۔

آن روز کہ روح پاک آدم بہ بدن
گفتند در آنمی شد از ترس بدن
خواندند ملایکان بہ لحن داؤد
درتن درتن در آ درآدر تن در تن

(امیر خسرو دہلوی، ص 381)

ابیات پنجابی اگرچہ اندک است اما لبریز از معانی و تأثیر درد است۔ پیر نصیر گولروی بہ پیروی ابیات باہو ہم شعر نوشتہ است یعنی بعد از ہر مصرع "ہو" تکرار می شود چند بیت از وی بدین روش بہ قرار زیر است:

وحدت دا دریا جلالی ہر کوئی جس تھیں ڈریا ہو
سک بھر نے دی ہر دل وچ پر ورلیاں بھانڈا بھریا ہو
جس وی غوطہ اس وچ لایا اوہ نصیر نہ مریا ہو
اس دریا دیاں پٹھیاں چالال جو ڈبیا سو تریا ہو

(در رنگ ابیات بابو، 1)

التجای نصیر دربارہی رسالت مآب (ص):

پھلی رات قبر وچ میری مکہ دا نور وسائیں ہو
کوثر پیالا پاکاں والا مینوں گھٹ پلائیں ہو
جد اعمال ترکڑی تلسن جہات کرم دی پائیں ہو
میں ٹرسانمرے کول کھلوویں چھڈ کے دور نہ جائیں ہو

(ہمو، ص 4)

در قرآن کریم آمدہ است کہ روز محشر اعمال ہر انسان میزان خواہند شد بہ جنت یا دوزخ رفتن ہر کس آشکار خواہد شد۔ اما نصیر گولروی اعتقاد دارد کہ روز حشر نزدیک میزان پیغمبر اکرم (ص) شدہ باشد۔ بہ ہمین سبب، من نہ از تاریکی گور و نہ از روزِ بعث نمی ترسم۔ اندیشہ های نصیر اگر کھنہ و سنتی است، باکار بردواژگان تازہ و شیوہی بیان نوین جدید بہ نظر می رسد۔ یعنی ہر لفظ و ہر بیتِ نصیر تأثیری دارد و در دل ہیچان بہ وجود می آرد۔ او بہ شیخ عبدالقادر گیلانی اعتقاد زیادی دارد و از اولادِ غوثِ اعظم ہم است۔ ہر صوفی و شیخ ارادت بہ شیخ گیلانی را اعزاز و فخر خود می داند۔ قصہ ای کہ منسوب بہ غوثِ اعظم است کہ مولانا غنیمت کنجاہی ہم ذکر کردہ است۔ ابیات پنجابی، درشانِ پیرانِ پیرِ ملاحظہ بکنید:

ہک بڈ ھڑی بغداد نگر وچ روندی بیٹھ کنارے ھو
 تڑفے تے فریاداں پاوے ھتھ مٹیاں تے مارے ھو
 ڈب گیا میرا سھریاں والا نال براتی سارے ھو
 دجلہ دریا ٹھاٹھاں مارے کردی موت اشارے ھو
 اچن چیتی میرا آئے کردے سیر نظارے ھو
 بڈھی وچ قدماں دے ڈگ کے رو وے تے عرض گزارے ھو
 کون ھو وے جیہڑا موڑے میرے ڈبے چن تے تارے ھو
 پیر ھو وے تے میراں جیہا جیہڑا لاوے نہ جھوٹ لارے ھو
 عبدالقادر ھتھ اٹھاے اگے رب پیارے ھو
 واہ نصیر پتر زھراجس ڈبے بیڑے تارے ھو

(ھمو، ص 11)

مضمون ھای گونا گون نصیر بہ طرز ابیات باھو بہ زیر قرار اند:
 یاراں دی گل چھیڑ نہ یارا اج دے یار لٹیرے ھو
 اڈن توں پر تولدے رھندے پنچھی جیوں بنیرے ھو
 جے لبھے تے پچھے پچھے نہ لبھے تے اگیرے ھو
 جانی یار نصیر نہ ملدے نانی یار بتیرے ھو

(ھمو، ص 12)

جای دیگر:

جک جک جیوں یار سچیرے ویکھاں سدا اچیرے ھو
 وسن گلیاں، کھلن بوھے، کدی نہ مگن پھیرے ھو
 رونق میلے گلاں باتاں درشن شام سویرے ھو
 یاراں نال نصیر بہاراں یاراں باھجھ ھنیرے ھو

(ہمو، ص 13)

تخیل نصیر در بارہ شب ہجر:

کالی رات جدائی والی غم دے گھپ ھنیرے ھو
اڈیاں چا چا راستے ویکھاں روواں شام سویرے ھو بولے کاک بنیرے ھو
شالا مگے رات ہجر دی
سرقربان نصیر کراں جے یار آوے گھر میرے ھو

(ہمو، ص 14)

دربارہ شعر پنجابی سید نصیر گولروی نظرات دیگران اندک و مختصر ھستند، طارق
حبیب، مربی اردو در دانشگاہ سرگودھا

(طارق حبیب، اخبار اردو، ماہنامہ، ص 27)

شود و روش زبان و بیان وی قابل رشک است۔

پروفیسور محمد یسین قمر، شاعر نعت، دربارہ فن نصیر گولروی بہ من نامہ ای نوشت،

می خواہم کہ دوسطر بہ زیر بنوسیم:

"حضرت پیر نصیر الدین گولروی اوہ ھستی نیں جنھاں اپنی خاندانی ریت نوں انج نبھایا

کہ علم و ادب دی دنیا وچ اوھناں دا ناں ہمیشہ سر کڈھویں لکھاریاں وچ لکھیا جاندا رھوئے

گا" یک شاعر پنجابی زبان، آقای رای محمد خان ناصر، در نواح ننکانہ صاحب، زندگی می

کند، بہ من نامہ ای فرستاد، می خواہم سطر های مهم ازنامہ وی بنویسم:

"نصیر الدین نصیر بختاں آلیاں ورلیاں وچوں اوہ نصیباں آلا اے جنان دے پدہ تڑ دے

راھندے نیں، نہ تاں اوناں دے پیر تھکدے نیں، تے نا ای او ناں دی ریجہ لاندھی اے۔ اوہ

آپدے دادے تاجدار گولڑہ پیر مھر علی شاة ھوراں دے اوہ لیکے ھوئے رستے تے جتن تائیں

ٹریا، پکے پیریں سوہنا ٹریا۔ اے ہہ وڈی ساری گل ہوندی اے، جیہڑا قطرہ سمندر دے وچے
 رہ کے وچوں ای کوئی سپی لبہ لووے تے موتی بن جاوے۔ قطرہ سمندر نالوں وڈا تان نہیں
 ہندا، پر اوہندا اپنا مل تے اپنی سیان ضرور ہندی اے۔"
 خواجہ غلام فرید، بہ زبان سرائیکی شعر سرود، پیر نصیر گولروی بیت های سرائیکی بہ
 پیروی از خواجہ غلام فرید سرودہ است۔ استعارہ وی لفظ "پنل" بہ معنی معشوق یا معشوق

حقیقی

است۔ مثلاً:

ہر جا ذات پنل جی

عاشق جان یقین

ہر صورت وچ یار دا جلوہ

کیا اسمان زمین

احد اہا بن احمد آیا

موہیس چین مچین

جای دیگر:

ہر جاذات پنل دی ہے

صوفی سمجہ سنجان

جای دیگر:

پنل آوم آگل لاوم

پووم قبول دعائیں

باجہ مٹھل دے باجہ نہ کائی

سجھم نہ ہر گز واہیں

روز ازل دی این جگ اوں جگ

مینباندی توں سائیں

(کلیات فرید، ص 140)

پیر نصیر ہم "پنل" را مخاطب می کنم و می گوید کہ ای پنل بیایید کہ بی تو بسر نمی

شود۔

یعنی بی همگان بسر شود، بی تو بسر نمی شود۔ چند بیت درباره "پنل" بہ زیر قرار اند:

آپنلا باغ بہارانوے

میں گھول گھتی لکہ واراں وے

اہ پر کیف ترانے بہل گئے

می خانے، پیمانے بہل گئے

سب و سریم مینگہ ملہاراں وے

آپنلا باغ بہاراں وے

میں گھول گھتی لکہ واراں وے

دلڑی غرق غماں وچه هوئی

راه نصیر نوں دس جا کوئی

هک جنڈری تے درد هزاراں وے

آپنلا باغ بهاراں وے

میں گھول گھتی لکه واراں وے

(عرش ناز، ص 88)

در این ابیات سرائیکی، دردِ هجر، صدمه فرقت و دردِ غم جانان است. یعنی بیان

احوال عاشقانه در این ابیات بسیار متد اول است و معشوق در این ابیات مظهر زیبایی، بی

وفایی، عاشق کشی و حق ناشناسی است. معشوق در این شعر ها، مرد است نه زن. این قصه

ای که مشتمل بر عشق و محبت بود. "سسی و پنوں" پنوں نامی بلوچ بود و باسستی بی وفایی

کرده بود.

موضوع نصیر گولروی در ابیات پنجابی و پوری هم حکمی، عرفانی و بزمی است.

در اصل زبان معروف و بزرگ هندی و پنجابی است و دیگر لهجه های مختلف اند مثلاً

سرائیکی، پوری و پوتھو هاری و غیره. در ابتدا شعر های این روش امیر خسرو دهلوی نوشته

بود. او مرید خاص حضرت خواجه نظام الدین محبوب الہی بود و بیشتر در مدح شیخ خود می

نوشت۔ مثلاً: موہے اپنے ہی رنگ میں رنگ لے نجام نصیر گولروی در مدح شیخ عبدالقادر
محبوب سبحانی چنین می گوید:

میں تو جاؤں گی واری میں اڑاؤں گی آج گلال
مورے انگناں میں آئے محی الدین جیلانی لجبال
تورا نام جپوں گی، چاہے کرپا سے دیکہ نہ دیکہ
توری بن کے رہوں گی، صدقہ جھولی میں ڈال نہ ڈال
موری میلی چنریا، سکھیاں پھنت اجلے جورے
میں تو پھرت ہوں نر دھن اور گٹھڑی میں سب کی لال
پیتم کا سے کھوں میں تم بن دکہ بیتا یہ اپنی
آئی دوار پہ تھارے، اب تو کھہ کے جاؤں گی حال
این ابیات بہ زبان پوربی ہستند، این بسیار خوب و خواندنی اند۔
جای دیگر:

مورے جگ اجیارے غوث پیا
تورا قائم سدا بغداد رہے
ترے کارن جینا مرنا ہے
رونا ہے، آہیں بھرنا ہے

دکھیاری یہ کیوں ناشاد رہے

تورا قائم سدا بغداد رہے

(فیض نسبت، ص 160)

شعر نصیر گولروی از نظر جوهر شعر و عناصر خیال، یکی از قوی ترین و ناب ترین شعر های پنجابی است۔ او گاهی در غزل اردو، بیت پنجابی هم می آمیزد این روش جالب و مؤثر است:

ہک تویوں تے ہیں میریاں آساں دا سہارا
فر یاد کراں کینوں جے تینوں نہ کراں یاد
قربت میں نصیر آج یہ کیا خدشہ دوری
بہتر ہے نہ کر فصلِ بہاراں میں خزاں یاد
برای حاسدان نصیر بہ این طور می گوید:
تکلیف دے گھٹ بھرے اسان کل کوڑے
اج بیٹھے آن سکھ دے نال ہو کے چوڑے
جے رب نے اسانوں کج فضیلت دتی
کیوں ہوندے نے ایویں لوک اوکھے سوڑے

(رنگِ نظام، ص 178)

دربارہ شکوہ بی قدری می گوید:

بے قدراں کج قدر نہ جانتی کیتی خوب تسلی ہو
 دنیا دار پجاری زر دے کتیاں دے گل ٹلی ہو
 بک بک اتھرو روسن اکھیاں ویکہ حویلی کلی ہو
 کوچ نصیر اساں جد کیتا پے جاسی تھر تھلی ہو

قربت میں نصیر آج یہ کیا خدشہ دوری
 بہتر ہے نہ کر فصلِ بہاراں میں خزاں یاد
 برای حاسدان نصیر بہ این طور می گوید:
 تکلیف دے گھٹ بھرے اساں کل کوڑے
 اج بیٹھے آں سکھ دے نال ہو کے چوڑے
 جے رب نے اسانوں کج فضیلت دتی
 کیوں ہوندے نے ایویں لوک اوکھے سوڑے
 دربارہ شکوہ بی قدری می گوید:

بے قدراں کج قدر نہ جانتی کیتی خوب تسلی ہو
 دنیا دار پجاری زر دے کتیاں دے گل ٹلی ہو
 بک بک اتھرو روسن اکھیاں ویکہ حویلی کلی ہو
 کوچ نصیر اساں جد کیتا پے جاسی تھر تھلی ہو

منابع و مأخذ

- 1- احمد ظہور الدین، دکترا (1980 م)، پاکستان میں فارسی ادب، ادارہ تحقیقات پاکستان، دانشگاه پنجاب، لاہور۔
- 2- جامی گیلانی، گولروی، غلام نظام الدین (2000 م)، عنوان آرزو، مکتبہ مہریہ نصیریہ، گولرہ شریف، اسلام آباد۔
- 3- چشتی، محمد رفیق، قاری، (2010 م)، خطبات نصیریہ، ج اول، راولپنڈی۔
- 4 سعدی، مشرف الدین مصلح (1980 م)، بوستان سعدی، مکتبہ میدان انقلاب، دانشگاه تہران، ایران۔
- 5- شمیسا، سیروس (1378 ش)، علم بیان و معانی، تہران، ایران۔
- 6- صدیقی، ظہیر احمد، پروفیسور، تنقید و تحقیق و ادبیات، مجلس تحقیق و تالیف فارسی، دانش گاہ گی سی لاہور۔
- 7- فروغی، محمد علی، (1385 ش)، کلیات سعدی، مصلح الدین سعدی، انتشارات ہرمس، تہران، ایران۔
- 8- محمد شاہ کھگہ، (2007 م) مہر نصیر، ضیا القرآن پبلی کیشنز، لاہور۔
- 9- کرم حیدری، پروفیسور (2002 م) پیر مہر علی شاہ (پنجابی فارسی کلام اور اردو ترجمہ) منصور بک ہاوس، لاہور۔
- 10- محمد امین کھوکھر، (2006 م) اسلامی اخلاق، تصوف، مکتبہ دانیال، لاہور۔
- 11- دکترا کوہاٹی، محمد صحبت خان، (2010 م) فروغ علم، کراچی۔
- 12- بابوجی، غلام محی الدین (2000 م) مکتوبات مسافر چند روزہ، مکتبہ مہریہ غوثیہ، گولرہ شریف، اسلام آباد۔
- 13- مشتاق، غلام معین الدین گیلانی، (1995 م) اسرار المشتاق، مکتبہ مہریہ غوثیہ، گولرہ شریف، اسلام آباد۔